

ABAÚJNÁDASD

EGY HAJDANVOLT MAGYAR REFORMÁTUS ANYAEGYHÁZ

Abaújnádasd¹ helység a történelmi Abaúj vármegyében, Kassától dél-keletre, mintegy 15 kilométerre található, a Hernád folyó völgyében. Árpád-kori település.² Első okleveles említése 1270-ből való, amikor az Aba-nem birtoka. 1288-ban *Dénes mester* Nádasdot 100 Márka megváltás fejében a fiává fogadott *Amadé nádorra* hagyta. Abanembeli *László* magtalan halála után, 1335-ben, a helységet *Drugeth Vilmos* nádor kapta meg. A XIV. század végén a *Cudar* (Zudar) család birtoka. Zsigmond király 1397-ben vizsgálatot rendelt el *Olnadi Zudar Péter* bán özvegye és fiai, *Simon és Jakab* panaszára *Perényi János* mester ellen, aki az előbbieket nádasdi jobbágyaitól egy hordó bort és négy lovat elvételte.³

A helység reformációjáról konkrét adatokkal nem rendelkezünk. Nem valószínű azonban, hogy az átlagtól eltérő utat járt volna. Kezdetben bizonyára Gönc és Kassa kisugárzása itt is érezte hatását, és a lutheri tanítás a XVI. század derekára már átalakíthatta Nádasd vallási életét.

Megbízhatóan dokumentált adataink már a meglévő *református* (azaz Helvét Hitvallású) egyházközségről beszélnek. Az első ilyen információ az 1585. évi tizedjegyzékekből származik, amikor Makói (más olvasat szerint Máthai) Bálint prédikátor nyugtájával igazolta, hogy a dézsmából a neki járó részt átvette.⁴ Ettől kezdve ez a forrás folyamatosan tartalmazza a lelkipásztorok nevét 1627-tel bezárólag. *Negyvenkét* esztendő alatt *tizenegy* prédikátor szolgált a nádasdi anyaszentegyházat. (A már említett Makói [Máthai] Bálint mellett Korlátfalusi Pólya Pál, Ceglédi István, Kisvárdai B. Gáspár, Gönci Szőlős Pál, Fényi Máté, Basinus János, Bagosi János, Bakos János, Benedicti Mátyás, Somodi Jónás). Ez az arány az átlagnak megfelel, hiszen a papmarasztás szokása szerint, amikor egy-egy prédikátor alkalmazása egyetlen esztendőre szólt, a lelkipásztorok gyakran változtak. Az is előfordult - Nádasdon is - hogy nem egymás után következő két ciklusban megválasztották ugyanazt a prédikátort, tehát némelyik lelkész évek múltán tért vissza korábbi szolgálati helyére.

Ezekből a feljegyzésekből azt is megtudhatjuk, hogy Nádasd leányegyháza (filiája) volt Zsadány és Szkáros (Eszkáros). Nádasd anyaegyházi jellege bizonyára nem volt véletlen. Következhetett abból, hogy régi egyházas hely volt. Az 1332-35. évi pápai tizedjegyzékekben már feltüntetik egyházát, míg Zsadány és Szkáros nem rendelkezett plébániával.⁵ Nádasd vezető szerepe az említett szomszédait tekintve a

---

¹ Dr. Kováts Dániel szülőhelye. (Trianon után Csehszlovákiában előbb *Nadašt'*, majd *Trestené pri Hornáde*.)

² Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp. 1963. 121.

³ Történelmi Tár 1901. 54.

⁴ Zoványi Jenő: Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. Magyar Protestáns Egyház-történeti adattár XIII. 1929. 8.

⁵ Györffy György: i.m. 55-57.

reformáció során sem változott meg. Befolyásolhatta ezt a három község népességének nagysága és az ebből fakadó gazdasági erő is. Az 1427-ben felvett kamarahaszna-jegyzék Szkároson 15, Zsadányban 36, Nádasdon (Cudar Jakabné birtokában) 61 portát rögzített.⁶ Ez igen tekintélyes szám, népes falut sejtet, legalább *ötszáz* lakossal. Az 1553. évi összeírás szerint Nádasd, Zsadány és Szkáros egyaránt Czéczey Péter birtoka. Nádasdon 32, Zsadányban 14, Szkároson pedig 18 portát regisztráltak.⁷ Czéczey vallási magatartásáról nincs adatunk, általában elmondhatjuk azonban, hogy azokon a helyeken, ahol a földesúri akarat nem szegült ellene - amiről elenyésző esetben van tudomásunk - ott mindenütt elterjedt a reformáció szelleme, így feltételezhetjük, hogy ő sem akadályozta azt birtokain.

Abból a tényből, hogy Nádasdot és filiáit a XVI. század nyolcvanas éveiben a Helvét Hitvallású abaúji (kassavölgyi) egyházmegye kebelében találjuk, arra következtethetünk, hogy a három község lakossága magyar etnikumú volt. Míg ugyanis a felvidéki németek és szlovákok kitartottak a lutheri tan mellett, addig a magyarság a svájci reformáció talaján született hitvallási irányt fogadta be, annak bullingeri-kálvini (Zürich-Genf) ötvözetével.⁸

A lelkész névsoron túli részletesebb információkat az első egyházlátogatási jegyzőkönyvből nyerünk. Az abaúji egyházmegye XVII. századi iratanyaga elpusztult vagy lappang valahol, így tehát különösen is becses az a jegyzőkönyvi töredék, amely az 1600-1614 közötti évekből maradt ránk.⁹ A Nádasdra vonatkozó feljegyzés sem maradt meg teljes épségében. A gazdáktól nyert lelkészi javadalom tételeit nem is tudjuk rekonstruálni. Viszont kibetűzhető, hogy temetési stólat 12 dénárt kapott a lelkész, a keresztelés fizetsége egy tyúk és egy kenyér volt, valamint minden koma egy-egy „pénzzel” (dénárral) tartozott, s ez utóbbi tételt „komapénznek” nevezték. Ettől kezdve már folyamatosan olvashatjuk a jövedelmet rögzítő adatokat.¹⁰

„Zantho föld minden niomasra anni mint eg' iobbagjnak. Reth kettő vagion Pap rete. Az Templom körül való diófak Papsaghoz valok. Zabad erdeie az keöz erdeóbeól. Octava borbol, buzabol, baranbol, mehbeól. Az malombol Penteki iaras. *Mesternek Nadasrol es Sadanibol semmi jóvedelem nem iar, hanem Scaros eppen cziak nekj fizet. De úgi hog az Octava Scarosbol az pastornak iar es nem az mesternek.*

Sadan filialis

Minden iobbagitól ackeppen az mint Nadasdon per omnia accidentia.¹¹ Reth, Zantho feöld nincz. Az Praedicatorsaghoz való hazat egienlókepen tartoznak eppiteni. Özvegiectől három három sing' vaszon minden ez ket helból. *Az fejedelméből Octava iar mi(nden)ből. Sadaniban való zolgalatnak törvenje illen hog Z. Giorgi naptulfogva Z. Mihál napigh vasarnap dellest iar ki az pr(aedi)cator. Telben kedden. Scarosbanis.*

⁶ Engel Pál: Kamarahaszna-összeírások 1427-ből. Bp. 1989. 36.

⁷ Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. Szerk. Maksay Ferenc. Bp. 1990. 89-93.

⁸ Révész Imre: Magyar református egyháztörténet 1520 tájától 1608-ig. Debrecen 1938. 137.

⁹ Sárospataki Református Kollégium Levéltára. Kgg.V.15.

¹⁰ A későbbi, de mindenképpen XVII. századi betoldásokat dőlt betűvel adjuk, a szöveget betűhíven közöljük.

¹¹ a mellékjövedelmekkel.

Mester jóvedelme

Scaros Filialis Ecclesia cziak az mesternek fizet. De az Mesternek fizet az szerint, mint az Nadasdiak es Sadaniak, az octava kiveól, mely az Papnak iar. Ex beneplacito¹² az Udvarbol minden holnapon eg' eg' fel kóból buzat adnak: az míg Scaros meg' epeül. *Tmetestiül (dénár) 12, fele az praedikatore. Eóreókseg' leveltiül (dénár) 12 mjnd az három heliekból. Regtul fogva valo ióvedelem Scarosban hatvan keve, fel heliestul 30 keve.*

A XVII. század elején a nádasdi reformált eklézsia, leányegyházaival közösen viselve a terheket, prédikátort és iskolamestert tartott. Nem tartozott a gazdag egyházak közé, bár nem nélkülözte a földesúri támogatást. Ezt az egyik kifejezetten patrónusi javadalmi tétel mellett az is igazolja, hogy a lelkész egy jobbágytelek nagyságú földet bírt, ami ilyen megnevezésben csak földesúri adomány lehetett.

Az eklézsia XVII. századi életéről sokkal többet nem mondhatunk. Adataink csupán azt igazolják - s ez sem kevés - hogy az egyházközség folyamatosan létezett. Nádasd nem szerepel azon helységek között, amelyeket a gyászévtized során (1671-1681) vallásában megháborítottak.¹³ Majd az abaúji egyházmegye 1692-ben tartott zsinatának egyik végzése villantja fel az egyházközség életének egy epizódját: „A Nádasdi Ecclesiabeli Schola Mester tovább hogj Sadányban lakjék a Sz(ent) Generalis (Zsinat) nem engedi, hanem Nadasdon kell lakni a' régi szokás szerint”.¹⁴ Majd 1694-ben Sánta Dorottya nádasdi lakos akart elválni férjétől Ternei Pétertől, amit azonban a zsinat házassági bírósága nem engedélyezett.¹⁵ Az 1697. évi egyházmegyei zsinat pedig a lelkész és a tanító viszályával foglalkozott: „Jablonzay János Nádasdi Praedikator a Mesterével Bogdányi Mihállyal altercalvan, tettett a Sz(ent) Synodusnak, hogy Sibi mutuo reconcilientur et Rector ex Ecclesia exterminatur”.¹⁶ Ezek szerint a tanító volt a vétkes, mert bár a zsinat a kölcsönös kibékítésre igyekezett, a rektort kiközösítette az egyházból, azaz csak a megfelelően tanúsított bűnbánat után gyakorolhatta hivatalát. Ennek a békétlenkedésnek köszönhetjük, hogy adatunk van arról, miszerint az eklézsia lelkészt és tanítót is alkalmazott a XVII. század végén, s valószínűleg végig a század folyamán, hiszen az idézett 1692. évi végzés a régi szokásra hivatkozik.

Úgy tűnik tehát, hogy Nádasd nagyobb megrázkódtatások nélkül vészelté át az erőszakos ellenreformáció évtizedeit, majd a kuruc háborúkat is. Legalábbis a rendelkezésünkre álló források nem szólnak a vallásban való megháborításáról. A református eklézsiai első hivatalos összeírása idején, 1728-ban, nyilvános vallásgyakorlattal rendelkező anyaegyház, s filiái is a régiek, Zsadány és Szkáros, lelkipásztora pedig Szentgyörgyi Mihály.¹⁷ Tíz évvel később újra felbukkan az egyházközség ne-

¹² Jótetszésből, jóakaratból. A patrónustól nyert járandóság szakkifejezése.

¹³ Zsilinszky Mihály: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai 1647-1687. Bp. 1893. 502.

¹⁴ SRKLT. Protocollum, Abaúj R.A.III.3/5. 620.

¹⁵ Uo. 628.

¹⁶ Uo. 637.

¹⁷ Csáji Pál: A magyarországi református eklézsiai és prédikátorok első hivatalos összeírása 1725-1729. Egyháztörténet 1958. 50.

ve, amikor az 1738. évi abaúji egyházmegyei zsinat Kocsi Istvánt rendeli ki rektor-nak.¹⁸

A háborítatlanságot Nádasd annak köszönhetette, hogy protestáns birtokosai voltak. A kassai Váradi család a XVII. század elején nyert nemességet, s a század közepén többek között már Nádasdot és Szkáróst is megszerezte Forgách Miklós özvegyétől.¹⁹ A következő évszázadban Nádasd, Szkáros és Zsadány Váradi Anna és Mária kezével (Sóvári) Soós István, illetve Bónis Zsigmond birtokába jutott. Csoma József úgy tudta, hogy a Czéczey család által 1478-ban épített nádasdi templomot Soós Ferenc építtette újjá romjaiból a XVIII. század első felében.²⁰ A Soós és a Bónis család tagjai a református egyház pártfogói voltak. Soós István a pataki Kollégium főkurátora volt a XVIII. század elején.²¹ A Pozsonyban 1671-ben lefejezett mártír Bónis Ferenc unokája, György támogatásának köszönhetően 1740-ben a szkárosi leányegyház anyaegyház lett.²² 1783-ban Zsadány is anyaegyházzá alakult.²³ Így ezek a filiák elszakadtak Nádasdtól.

Nádasd háborítatlansága azonban csak az 1760-as évekig tartott. Egy 1764. január 4-én kelt levelében Petrahay János esperes azt írja, hogy „Soós Imre Úr” Nádasdra „plebanust” vitt be.²⁴ Arra gondolhatunk, hogy katolikusok - az összefüggések szerint szlovák és magyar vegyes etnikumú csoportok - telepítésével a helység vallási homogenitása megtört, s talán a földbirtokos, a Soós família valamelyik tagja, maga is katolizált. Az alább előadandó ügy erre enged legalább következtetni. Történt ugyanis, hogy az 1760-as évek elején a nádasdi református prédikátor meghalt. Az egyházmegye nem tudta azonnal pótolni hiányát, de amint az esperes írta, hogy „más gazda bé ne avassa magát” egy lévitát, azaz lelkésszé még nem avatott tanítót küldött ki a szolgálatok végzésére. Nem is lett volna ezzel baj az első adandó temetésig. Amikor ugyanis (1763-ban) az egyházfi gyermeke meghalt, s a lévita el akarta temetni - hiszen a szentségek kiszolgáltatásán kívül minden szolgálatot végezhetett - a plébános három embert maga mellé vevén, útját állta a temetési menetnek, ő akarván elvégezni a szertartást. A református nép azonban ellenállt, mire a plébános a lévitát elfogatta és a Soós kúria udvarán a kutyák közé láncra köttette. A szerencsétlen tanító - akiről egyébként az ügyet előadó esperesnek nem volt jó véleménye - megszökött, s ezt súlyosbító körülménynek ítélve, a vármegyére citálták. A huszadik század végi naiv olvasó azt gondolná, hogy a vármegye kivizsgálta az ügyet, elmarasztalta a plébánost. A vértelen ellenreformáció korszakának is emlegetett XVIII. században azonban ez másként történt. Ezt már Bónis György leveléből tudjuk meg, aki részbirtokosa volt Nádasdnak, s éppen a reformá-

---

¹⁸ SRKLt. R.A.III.3/5. 692.

¹⁹ Csoma József: Abauj-Torna Vármegye nemes családjai. Kassa 1897. 628.

²⁰ Uo. 514.

²¹ SRKLt. A.III.393.

²² Uo. D.CXXXI.74.079.

²³ Uo. D.CXXXI.74.092.

²⁴ Uo. A.XI.3322. Egy alább ismerttetendő iratban Bónis György Soós Pált, nem pedig Imrét említi. Csoma József nem tud a család ezen tagjairól, Nagy Iván viszont igen. Vö. Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal X. Pest 1863. 307-308. Lehetséges, hogy Bónis György mellett a Soós család is megosztva birtokolta Nádasd egy részét.

tus jobbágyok tartoztak hozzá.²⁵ A nádasdi plébános ugyanis nem elégedett meg a lévita megalázásával és bevádolásával, hanem a reformátusokat tovább provokálta. „Az nádasdi részeg paraszt embereket az Plebanus rajtok vitte és öletni parancsolta őket, a' mint is nagy gyilkosságok estek volna köztök, ha egy emberem kezében egy vas villa nem akadt volna, mellyel defendálták magokat az ajtón állván, félvén az nagy veszedelemtül, az alatt amidőn rajtok rohantak, más egy szegény emberem menvén az úton oda való Prédikátorunkkal együtt, s ebben az lármában semmit nem tudván, meglátta az Plebánus, mindjárt kiáltott: »üssétek, öllyétek ez is Kálvinyista Kutya!« Meg is verték, mert soha holta napjáig egészséges ember nem lesz belőle, és tíz bot is esett reá az mint referáltak, egy marhábul sem ment volna több vér ki, mint belőle kiment”. Természetesen Bónis György patrónusként, jobbágyai védelmében intézkedni próbált, a szolgabíró azonban nem engedte, hogy betekintszen a vármegye által felvett nyomozati jegyzőkönyvbe, mondván, hogy az alispán megtiltotta. A vármegyei hatalom és a brutális - mint láttuk nem vértelen - ellenreformáció nádasdi bajnokainak cinkosságát jelzi, hogy a botránnyos verekedést követően néhány nappal a Soós udvar majorosa fejszével rátört a református bodnárra, s kijelentette: „megöllek ilyen adta teremtette, mit csinállok az Kálvinyista Kutya Lelkednek, mert az Vármegye is megparancsolta, s adott reá szabadságot, hogy csak öllünk, valahol találunk benneteket”.

Felvetődhet természetesen, hogy a nádasdi reformátusok elfogultan adták elő sérelmüket. Az ügy 1765-ben már a királynő előtt volt, aki éppen elmarasztalni készült a reformátusokat, bizonyára a vármegye „elfogulatlan” jelentése alapján.²⁶ Majd egy 1770-ben kelt iratból arról is értesülünk, hogy egy földesúri intézkedés következtében a nádasdi reformátusok parókiájukat is elvesztették, vagy legalábbis kedvezőtlen cserére kényszerültek.²⁷

Igen valószínű, hogy Soós Imre (vagy Soós Pál) nem csak plébánost hozatott katolikus jobbágyai lelkigondozójául, hanem a templomot is átadta részükre. Ennek körülményeit nem ismerjük, de következik abból a tényből, hogy a reformátusoknak imaházuk volt, mellette haranglábbal, egy XIX. századi leírás szerint. Maga az imaház Soós János fundusán állt, s „valaha mint kamara használtatott”.²⁸ Feltehető, hogy a Soós család a XVIII. század végén megosztva bírt Nádason, a család református ága kisebb birtokrészhez jutott, akinek védőszárnyai alatt meghúzhatták magukat a kálvinista lakosok.

A reformátusok itteni élete csak a Türelmi Rendelet (1781) után vehetett kedvezőbb irányt. A katolikusok betelepítése azonban nem csak a felekezeti homogenitást törte meg, hanem megváltoztatta a helység etnikai összetételét is, hosszútávon igen kedvezőtlenül befolyásolva a magyar őslakosság nyelvi-etnikai megmaradását. Ez pedig kihatott a református eklézsia életére is, aminek alább látjuk példáit.

Egy 1799. évi kimutatás Nádason 20 protestáns családot tüntetett fel (1 ágostai és 19 helvét hitvallású), s ez a közösség gyermekekkel, valamint szolgákkal együtt 87

²⁵ SRKLT. A.XI.3392. Az alábbi idézetek is itt.

²⁶ Uo. A.XI.3495.

²⁷ Uo. A.XIV.4558.

²⁸ SRKLT. RA.VI.5/2. 1876. augusztus 7.

lelket számlált.²⁹ Nádasd leányegyháza Felsőkéked, ahol 11 család volt református. 1818-ban a két egyházközségben összesen 134 fő élt. Természetes, hogy az ilyen kis közösség csak nagy nehézségek árán volt képes fenntartani az önálló gyülekezeti életet. Soós János földbirtokos jelentős támogatása nélkülözhetetlen volt a gyülekezeti tagok buzgósága mellett, hogy biztosítva legyen a lelkész megélhetése. A patrónustól való függést így figurázza ki egy 1798-ban született pasquillus:³⁰

Nádasdon a Papnak nints semmi Lisztája,
Minden levetskéje Urak grátiája,
Mellyért is szegénynek rongyos a Dókája,
Csak kínlódik itten az Úrnak Szolgája.

A nem túlságosan nagy fizetésen hűségesen pásztorolták az egyházat: Bodolai Gergely 1766-1774, Bodolai István 1775-1801, Gondol Pál 1801-1809, Lengyel Sámuel 1809-1813, Szilágyi András 1813-1845, Nagy Gábor 1845-1894, Sütő Kálmán 1894-1901.

A maroknyi reformátusság megmaradási törekvését mutatja, hogy bár közegyházi segítséggel, de 1836-ban új parókia építésébe is belekezdett az egyházközség.

A XIX. század közepén, 1847-ben, Nádasdon és Felsőkékeden 167 református élt. Nádasdon, amely megosztva özv. Soós Jánosné Ambrózy Antonin és Csoma Sámuel birtoka volt, nem lakott földesúr. Soós Jánosné azonban férje emlékére továbbra is patronálta az egyházat, s a lelkésznek fizetett „10 köből életet” s 40 forintot. A nem éppen tehetős gazdák között - 1 egész, 6 féltelkes és 17 zsellér - mindössze egyetlen hátralékos maradt a lelkészi járandóság tekintetében. A gazdák (és a három kékedi földbirtokos) 8 köből 2 véka búzát, 20 köből gabonát és 49 forintot fizettek a lelkésznek. Gazdálkodhatott a prédikátor 12 köblös szántón és 8 embervágó nagyságú réten, amelyeket a gyülekezet tagjai műveltek papjuknak. Tanítót nem tarthatott az egyházközség, hanem a gyermekek oktatása is a lelkész feladata volt, tanulónként 1 forint és 1 csirke ellenében. 1847-ben 8 gyermek járt iskolába, de járhattak volna 12-en „egy kis külső kényszerítés mellett”.

A tagosítás során, 1862-ben, az eklézsia a lelkész fizetésére egy telki állományt nyert (28 kis hold) „a minden felekezetestégen felyül emelkedett Catholikus földbirtokosok kegyéből, kik között különösen kiemelendő Tekintetes Sóvári Soós Sándor és Tekintetes Gedeon István urak”.³¹ Ezen kívül kapott még ugyanerre a célra 4 köblös erdőt és a szinai határban fekvő 4 embervágó rétet. Az egyházközség megkapta a birtokában volt 2 vékás földet és a harangozó részére nyert még 1 vékás szántót. Valóban nagylelkű tett volt majdnem háromszorosára növelni a lelkész használatában lévő földterületet, amivel a kicsiny nádasdi eklézsia számára biztosították a lelkészi állás fenntartását. A XIX. század vége táján a lelkészi földek bevéte-

²⁹ SRKLT. RA.VI.5/2. 1799-1916. A további adatok is ebből a gyűjteményből, csak a kiemelt adatokat jegyzeteljük külön.

³⁰ SRKLT. Kcs.II.4/6.

³¹ SRKLT. R.A.VI.5/2. A lelkész beszámolója az esperesnek 1862-ben.

le - melyeken búza, rozs, burgonya, árpa és takarmánynövény termett - 1.944 koronára rúgott, míg a munkáltatással járó kiadások 201 koronát tettek ki.³² Természetesen ez az érték a terméstől függően hullámzó volt.

Soós Jánosné 1872-ben végrendeletében 2.000 forintot hagyományozott a nádasdi ekléziára. Szüksége is volt az egyháznak minden támogatásra, mert 1871. szeptember 3-án a paplak, melléképületeivel együtt, porig égett. Újjáépítése mellett felvetődött a templomépítés gondolata is. Az oratórium már igen avult állapotban volt, ráadásul, mint fentebb szó volt róla, csak szükségből alakították az eredetileg gazdasági melléképületet imateremmé a XVIII. század közepe táján. Kendra János építőmester 1877-ben el is készítette a költségvetést 999 forint 40 krajcár összegben, s bár írástudatlan volt, megrajzolta (vagy megrajzoltatta? mindenestre keze X vonásával ő jegyezte) a tervezett épület alap- és alakzatrajzát is.³³ A szükséges fa és kő anyag egy részét az egyháztagok természetben ígérték. Az építkezésre azonban még 13 évet várni kellett. Ez a késedelem egyrészt abból adódott, hogy az egyházmegye nem járult hozzá a Soós Jánosné hagyatékából tőkésített összeg megbontásához, amivel a nádasdiak részben szerették volna fedezni a kiadásokat. Másrészt pedig a hagyatékából Berkovics Ojzea nádasdi kereskedő 200 forintot kölcsönvett.³⁴ Az akció írásbeli rögzítését későbbre halasztották - a lelkész megbízott benne - amikor pedig sort kerítettek volna erre, a kölcsönvevő fél hallani sem akart róla. Mire az egyházközség észbe kapott és végrehajtást kért volna, Berkovics minden vagyonát vejére íratta. Az egyházmegyei kiküldött a lelkészt tartotta elmarasztalónak az adminisztrációs mulasztás miatt, s javasolta a 200 forint ráterhelését. A jelentős összeg azonban elveszett, komoly vérvesztést okozva az egyházközség gazdálkodásában. A templom építésébe végül 1890-ben fogtak, mivel életveszélyes állapota miatt az imatermet végképp be kellett zárni.

A templom felépítéséig az istentiszteletek számára Kováts Géza helybeli ágostai hitvallású földbirtokos biztosított helyiséget kastélyában. Az építkezés 2.095 forintba került. Adakoztak erre a célra: Jakabfalvy Ferenc, az egyház főgondnoka, Fekete Bertalan (mindketten felsőkékedi földbirtokosok), Kováts Géza és Gedeon István nádasdi birtokosok (az utóbbi római katolikus vallású), Kiss Ida kékedi postameszternő, Kaduk Jánosné, M. Kaduk János, M. Kaduk István, M. Kaduk József, Cs. Kaduk András, Vajczik András, Kaduk János, Kaduk István, Kaduk József, G. Kaduk András, F. Kaduk András, Botka Jánosné, Vojtsik István, Szabó János, Tálás György, Cs. Szabó Mária, Német András, összesen mintegy 470 forint értékben. A templomszentelési istentiszteleten 1890. augusztus 24-én Kun Bertalan püspök hirdette az ígét.³⁵

A nádasdi eklézsia folyamatosan anyagi nehézségekkel küzdött. Az egyházi felsőséghez küldött segélykérő levelek szinte egymást érték. A XIX. század utolsó évtizedében a lelkészi minimálbért évi 1.200 koronában állapították meg, a nádasdi

---

³² SRKLT. R.A.VI.5/2. é.n.

³³ SRKLT. R.A.VI.5/2. 1877. márc. 12.

³⁴ Uo. 1880. márc. 24.

³⁵ SRKLT. R.A.IV.3/14. 1891. évi egyházlátogatás.

egyház azonban csak 800 koronát tudott fizetni papjának.³⁶ Az elesettséget különösen is érzékelteti az iskolaügy helyzete, amint ezt 1895-ben leírták: „Az abauj-nádasdi ev. ref. egyház abban a szomorú állapotban van, hogy nincs iskolája mind a mai napig, s az iskolaköteles gyermekek a lelkész konyhájában kénytelenek szorongani a lelkész által tartott tanítás ideje alatt. Nagyon természetes, hogy ily helyzetben a tanítás nem érheti el célját, s kettőzött fáradtság mellett is jórészt sikertelen marad, nem is említve azon körülményt, hogy egy szűk, és különben is lefoglalt konyhában való összezsúfolása 23-25 tanulónak, merőben veszélyezteti az egészségi állapotokat”.³⁷ Természetesen adódik a kérdés, hogy egy ilyen csekély lélekszámú, erőtlén egyházközséget miért tartott a református egyház anyaegyházi státusban? Ez részben következett abból, hogy a század második felében komoly feszültséget okozott a lelkészképzésben a túltermelés. A református egyháznak minden parókiára szüksége volt, hogy elhelyezkedhessenek a papi pályát választók. A kérdésre adható felelet másik részét pedig maguk a nádasdiak fogalmazták meg. „Alig vagyunk egy néhányan, a kik a nádasdi ev. ref. egyházat alkotjuk, feltartván egyszersmind a magyarságot is, a túlnyomólag tótajkú és róm. cath. vallású községben”.³⁸ Másutt részletesebben szólnak erről: Az iskolaügy átszervezése azért fontos, „hogy mentől nagyobb mértékben, és lehetőleg könnyű szerrel sajátíttassuk el gyermekeinkkel édes hazánk nyelvét. Nálunk, e 900 tótajkú róm. katolikust számláló községben csak elvétve hangzik a magyar szó, s az is a mieink ajkáról; de mert a mi kevés számú hitkonaink rá vannak utalva már szétszórtságuknál fogva is a tót atyafiakkal való gyakori érülkezésre, nehezen haladhatnak a magyarosodás útján, s bízvást elmondhatjuk, hogy annyit tud a mi népünk magyarul, amit a templomban és az iskolában elsajátított”.³⁹

Fényes Elek statisztikája szerint Nádasd „tót-magyar falu, Abauj vármegyében, a Hernád völgyében, egy gyönyörű felemelkedett helyen, 998 kath., 7 evang., 89 ref., 50 zsidó lakossal”.⁴⁰ Ez tehát a helyzet a XIX. század közepén, s amint a fentebbi idézet mutatja, a század végére sem történt változás. A reformátusság folyamatosan vesztette el magyar azonosságtudatát, s nyelve is kopott, hiszen a mindennapos érintkezésben a többségi szlovák nyelvet használták a községben. Valószínű, mint fentebb utaltunk rá, hogy a XVIII. századi telepítés során érkeztek a szlovákok a községbe, talán vegyesen magyar ajkú katolikusokkal, de bizonyára nagyobb számarányban. A római katolikus istentisztelet nyelve a latin volt, s ha volt is szentbeszéd anyanyelven, az valószínűleg a többségben lévők nyelvén szólt, így a magyar ajkú katolikusok is elszlovákosodtak. A reformátusság száma stagnált, s jelentős kisebbségben maradt az általa képviselt magyar ajkú lakosság. A nádasdi református anya-szentegyház etnikai végvár volt, melynek bástyái azonban a XIX. század vége táján leomló félben voltak.

---

³⁶ SRKLT. R.A.VI.5/2. 1900. okt. 9.

³⁷ Uo. 1895. aug. 27.

³⁸ Uo. 1890. aug. 17.

³⁹ Uo. 1895. aug. 27.

⁴⁰ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest 1851. III. 125.

Az bizonyos, hogy a nádasdi reformátusok erejükhöz mértén támogatták ezt a bástyát. Saját erőből és Abaúj vármegye területére kiterjedő gyűjtésből 1907-ben iskolát építettek az akkor 34 fő iskolaköteles gyermek számára. Ugyanakkor tornyot is emeltek a templomhoz.⁴¹ A közel 1.300 koronába kerülő építkezésre 536 koronát adtak össze a testvérgyülekezetek, abaúji községek, különféle szervezetek.

Az egyházközség anyagai nehézségei és a századfordulón a lelkészi pályára lépők között jelentős számban meghyatlott küldetéstudat együttesen eredményezte, hogy Nádásra nem a legkiválóbbak törekedtek. Így azután kiegyensúlyozott gyülekezeti élet helyett civódások jellemezték az eklézsia mindennapjait. Egyik lelképásztor például 1909 húsvétján - mivel a legátus nem érkezett meg - felháborodott, hogy neki prédikálnia kell. Hihetetlen, de azt is kifogásolta, hogy a hívek elmentek az ünnepnapon a templomba, mégpedig túl korán.⁴² Szolgálati során gyakran részeg volt, az említett ünnepen pedig a szószéken két könyvből hosszadalmasan keresgélte a felolvasandó prédikációt.⁴³ S bár az esperesi hivatalban Kassán megfogadta, hogy jó útra tér, de semmit sem változott, így néhány hónap múlva a gyülekezet kérésére áthelyezték. Utódában sem az ideális pásztort kapták a nádasdi reformátusok. Az új pap, egy huszonéves fiatalember, állandóan önmagával foglalkozott, sorozatos betegségekre hivatkozva gyakran hagyta magára a gyülekezetet, ugyanakkor orvosokkal igazoltatta, hogy nem idegbeteg. Attól sem riadt vissza, hogy iskolai szabálytalanságok címén, saját gyülekezetét feljelentse a királyi tanfelügyelőnél. Az esperessel és másokkal folyamatosan perlekedett és pereskedett. A szerencsétlen fiatalember végül elborult elmével hagyta el a lelkészi pályát, viselkedése azonban évekig zaklatottságban tartotta a gyülekezetet.

Pedig a nádasdi reformátusság templomos, összetartó közösség volt. Mi sem bizonyítja jobban, hogy anyanyelvéhez való föltétlen ragaszkodása miatt nem volt rest újabb terheket magára venni önálló tanítói állás szervezésével, amikor 1911-ben a minisztérium megszüntette a lelkész-tanítóságot. Kész volt lakást biztosítani, igaz, hogy a fizetésnek (1.000 korona) csak ötödét tudta előteremteni, a hiányzó részt államsegélyből fedezték.⁴⁴

Ebben az időben az iskola felszerelését ezek a tárgyak alkották: „Egy tábla állvány, kétféle vonalazású, egy darab fekete tábla, egy asztal, egy karosszék, tíz ülő- és írópad, Magyarország fali térképe, Abaúj megye fali térképe, egy számológép, Czukrász féle fonomimikai fali táblák, Tomcsányiné féle vezérkönyv az írás tanításához, Nagy László féle vezérkönyv a beszédértelem gyakorlásához, egy nemzeti színű lobogó és egy címer (a vallási- és közoktatásügyi miniszter ajándéka), egy ivó vödör, egy ivó bögre, két ruhafogas”.⁴⁵

A templomi készlet 5 darab úrvacsorai, illetve keresztelési edényből - közöttük volt a Máriássy Anna által 1670-ben adományozott aranyozott ezüst kehely, és a

---

⁴¹ SRKLT. RA.VI.5/2. 1906. nov. 29. 1907. aug. 26.

⁴² Uo. 1909. ápr.24.

⁴³ Uo. 1909. ápr. 26.

⁴⁴ SRKLT. RA.VI.5/2. 1912. ÁPR. 18.

⁴⁵ SRKLT. S.A.III.3. Rovatos ívek

Sóvári Soós családtól ajándékozott ezüst tányér, rajta a família címerével - valamint 33 terítőből állt.⁴⁶

A mélyen igazságtalan trianoni béke következtében a nádasdi reformátusok kétszeresen kisebbségbe kerültek. Hiszen Abaújnádasd a Tiszáninneri Egyházkerület Csehszlovákiához csatolt 140 egyházközsége között volt.⁴⁷ Felértékelődött az eddigieken túl is a református egyház magyarságot megtartó szerepe. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a téli „vallásos összejöveteleken” a szépirodalom kifejezetten ebből a szempontból kapott helyet.

Az egyházközségi élet átlagosnak mondható a két háború között. Itt is, mint oly sok egyházközségben, az ősi liturgiai formát követve, diktálás után énekeltek, a templomban hangszer (orgona vagy harmónium) nem volt. A száz főt alig meghaladó reformátusság részvételi aránya a templomba járásban azonban igen magas volt. Úrvacsorával szinte minden felnőtt élt, s általában gyakorolta vallását. A hétköznapi istentiszteleteken is - különösen az ünnepeket előkészítő bűnbánati héten - alkalmanként *harminc* fő vett részt. A gyermekek számára megszervezték a vasárnapi iskolát hitmélyítő szándékkal, amit *húsz* körüli számban látogattak is. Kovács Lajos lelkipásztor odaadó hűséggel pásztorolta gyülekezetét.⁴⁸

Az 1941. évi statisztika felvétele idején Abaújnádasd ismét az anyaország része volt, lakossága 1.363 fő, melyből 134 lélek volt református. A felsőkékedi szórványban mindössze 8 református élt.⁴⁹

A háború után a szlovákiai magyar kisebbség a korábbinál még nehezebb helyzetbe került. A maroknyi nádasdi reformátusság fokozatosan elvesztette magyar nyelvét. (Azonos utat járt be a szomszédos Zsadány, Eszkáros és Hernádcsány is). Ebben közrejátszott az, hogy a hetvenes években radikálisan és tendenciózusan csökkentették a magyar nyelvű istentiszteleti alkalmakat, főként arra hivatkozva, hogy a fiatalság nem tud magyarul, holott templomba főleg az idősebbek jártak. A nyolcvanas években már csak havonta egy alkalommal volt magyar nyelvű igehirdetés, a kilencvenes években pedig már olyan lelkész szolgált be Hernádcsányból, aki egyáltalán nem beszélt magyarul. Havonta egyetlen szlovák nyelvű istentiszteletet tartott Nádasdon.⁵⁰

---

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Református Egyetemes Névtár 1935. Bp. 1935. 111. Ez egyébként 39 %-os veszteséget jelentett a történelmi Abaúj, Borsod, Gömör, Torna, Ung és Zemplén megye református egyházközségeit tekintve.

⁴⁸ SRKLT. RG.VI.5/3. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek.

⁴⁹ A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Névtára 1941. Bp. 1941. 141.

⁵⁰ E dolgozat szerzője személyesen találkozott a Nádasdra beszolgáló lelkipásztorral 1998 októberében.